

Колесникова, Т. О. Інноваційні наукові бібліотеки кидають виклик статус-кво: [препринт] // Візія бібліотеки ВНЗ в контексті розвитку сучасних соціокомунікаційних концепцій: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 27 квітня 2017 р., м. Миколаїв. – Наукова бібліотека Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, 2017. – Режим доступу: <http://eadnurt.diit.edu.ua/jspui/handle/123456789/10017>.

ІННОВАЦІЙНІ НАУКОВІ БІБЛІОТЕКИ КИДАЮТЬ ВИКЛИК СТАТУС-КВО

Колесникова Т.О., директор науково-технічної бібліотеки
Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна, к.н. із соціальних комунікацій, с.н.с.

Анотація. Робота спрямована на дослідження діяльності інноваційних наукових бібліотек ВНЗ та сучасних бібліотечних практик із підтримки розвитку університетської науки та обслуговування науковців. Осмислюються виклики статус-кво як застарілим формам і методам діяльності бібліотек ВНЗ, так і бібліотечній філософії. Запропоновано напрями осмислення змін, що відбуваються в реаліях наукових бібліотек, заснованих на появі таких чинників, як розвиток комп'ютерних технологій, формування нової інфраструктури наукових комунікацій, рух Відкритого доступу, створення єдиного інформаційно-комунікативного простору освіти і науки.

Ключові слова: оновлена бібліотечна філософія, наукові бібліотеки ВНЗ, бібліотечні сервіси, рух Відкритого доступу, обслуговування науковців, Library Publishing, сервіси бібліотечного видавництва, Служба підтримки наукових публікацій, цифрові ініціативи наукової комунікації, технострес бібліотекарів

ИННОВАЦИОННЫЕ НАУЧНЫЕ БИБЛИОТЕКИ БРОСАЮТ ВЫЗОВ СТАТУС-КВО

Колесникова Т.А.

Аннотация. Работа направлена на исследование деятельности инновационных научных библиотек вузов и современных библиотечных практик по поддержке развития университетской науки и обслуживания ученых. Осмысливаются вызовы статус-кво как устаревшим формам и методам деятельности библиотек вузов, так и библиотечной философии. Предложены направления осмысления изменений, происходящих в реалиях научных библиотек, основанных на появлении таких факторов, как: развитие компьютерных технологий, формирование новой инфраструктуры научных коммуникаций, движение Открытого доступа, создание единого информационно-коммуникативного пространства образования и науки.

Ключевые слова: обновленная библиотечная философия, библиотеки вузов, библиотечные сервисы, движение Открытого доступа, обслуживания ученых, Library Publishing, сервисы библиотечного издательства, Служба поддержки научных публикаций, цифровые инициативы научной коммуникации, техностресс библиотечных работников

INNOVATIVE SCIENTIFIC LIBRARIES CHALLENGE THE STATUS QUO

Kolesnykova, T.

Abstract. The study focuses on activity research of innovative scientific libraries of universities and contemporary library practices to support the development of university science and the service of scientists. Challenges of the status quo are comprehended both as to obsolete forms and methods of university libraries activity and library philosophy. Reasoning changes directions

occurring in the realia of scientific libraries were proposed. They are based on the appearance of such factors as computer technologies development, formation of a new infrastructure of scientific communications. Open Access motion, creation of a single information and communication space for education and science.

Keywords: *updated library philosophy, libraries of universities, library services, open access motion, scientists' service, Library Publishing, library publishing services, support service of scientific publications, digital initiatives of scientific communication, technostress librarians*

Сьогодні в Україні вже досить складно знайти бібліотеку ВНЗ, яка б в останні 10 років більш-менш не змінила філософію власної діяльності. В деяких бібліотеках вишів це робиться дуже неспішно, обережно, помірковано, за принципом «ректорат наполягатиме – будемо змінюватись». Не менш помірковано, але активно, свідомо, науково обґрунтовано, у відповідності з новими запитами користувачів і новими стратегіями розвитку своїх ВНЗ, змінюють застарілі моделі діяльності інноваційні бібліотеки. Саме вони кидають виклик статус-кво (існуючому стану) бібліотечної діяльності, не тільки модернізуючи окремі традиційні технологічні процеси, але й вводячи абсолютно нові, що базуються на сучасних комп'ютерних і комунікаційних технологіях. Безумовно, кидаються виклики і статус-кво застарілій бібліотечній філософії.

Еволюційний розвиток бібліотеки як соціального інституту відбувається по спіралі, при цьому – кожен верхній виток спирається на знання й досвід існуючих і попередніх поколінь бібліотекарів. Ще донедавна філософія накопичення фондів була провідною в кожній бібліотеці, забезпечуючи збір, зберігання, обробку та видачу документальної інформації. Але оскільки така інформація носила дискретний характер, була розсіяна в просторі, то завданням кожної бібліотеки було накопичення якомога повнішого та якісного інформаційного ресурсу в своїх локальних фондах [1, 2]. Відповідно до такої установки сфера діяльності бібліотекарів була обмежена традиційними процесами комплектування, обробки, класифікації, систематизації, збереження та поширення інформації. Всі інші функції бібліотеки розглядалися або як несуттєві й відходили на другий план, або відкидалися взагалі як ті, що не входили в зону відповідальності бібліотеки.

Інтеграція знань і комунікацій, розвиток комп'ютерних технологій. створення єдиного інформаційно-комунікативного простору освіти і науки (національного, міжнародного), активний рух Відкритого доступу призводять до появи чинників, які формують виклики традиційної філософії діяльності вишів у дискурсі становлення суспільства знань, оновлюють філософію функціонування й розвитку бібліотек цих закладів.

Нова бібліотечна філософія, з нашої точки зору, повинна осмислювати: 1) вплив на учасників комунікаційних відносин (бібліотекарів, користувачів, видавців, ІТ-фахівців та інш.) ІКТ, які впроваджуються в роботу наукових бібліотек; 2) організацію принципово нових форм зберігання «інтелектуального капіталу» науки та забезпечення до нього стійкого доступу; 3) провідну роль бібліотек у формуванні нової інфраструктури наукових комунікацій; 4) розвиток міжнародних комунікацій (в т.ч. з

бібліотечно-інформаційної справи); 5) нові аспекти педагогічної діяльності бібліотек ВНЗ (в т.ч. з розвитку інформаційної культури); 6) інформаційний аналіз та інфометричну діагностику наукового документального потоку в діяльності нових бібліотечних служб; 7) зміни в свідомості бібліотекарів і науковців завдяки стрімкому поширенню Руху відкритого доступу тощо.

Саме спроможність провідних університетських бібліотек світу та України кинути виклик статус-кво та створити стратегії нового розвитку організації фізичного та віртуального просторів бібліотеки, розширення бібліотечних сервісів (в т.ч. за рахунок принципово нових, не маючих своєї «бібліотечної історії») задля максимального задоволення потреб користувачів, здатна змінити роль бібліотек як в межах своїх науково-освітніх установ, так і в суспільстві взагалі.

Бачиться, що майбутнє наукових бібліотек вишів неодмінно буде пов'язано з креативним напрямком «Глобальний доступ до науки – Наукове видавництво для майбутнього» (Global Access to Science – Scientific Publishing for the Future). Цей напрям ґрунтується на відкритому доступі до знань, інфраструктурі відкритої науки, відкритому доступі до наукових публікацій і первинних наукових даних, а також існуючих та альтернативних показниках вимірювання науки.

З цього приводу неможливо не згадати висловлювання Peter Suber (2012), професора філософії та визнаного в світі експерта відкритого доступу. Підкреслюючи необмежений потенціал відкритого доступу в розвитку науки, він робить таке порівняння: «Коли я запалюю свічу від Вашої, то отримую від Вас вогонь, але не зменшую його у Вас. Це як обмін знаннями» (*перекл. наш – Т.К.*) [12].

Саме тому, розпочавши рухатись у напрямі «Глобальний доступ до науки – Наукове видавництво для майбутнього», бібліотеки ВНЗ України здійснюють структурні трансформації – створюють окремі сервісні служби, орієнтовані на підтримку наукових досліджень [3, 5]. Хоча слід зазначити, що поки спеціальні сервісні служби формально не відокремлені як структурні підрозділи бібліотеки, бо це не передбачено жодним офіційним документом.

Саме тому автором запропоновано наступне визначення цього поняття: «Сервісна служба університетської бібліотеки – це (поки що) неформальна структура, яка не має універсальної схеми організації; але об'єднує діяльність працівників бібліотеки з різних структурних підрозділів, які займаються наданням специфічних послуг для успішної реалізації стратегічного напрямку (наприклад, підтримки наукових досліджень)» [3].

В даному дослідженні ми акцентуємо увагу на змістовних та структурних змінах в реальності університетських бібліотек, пов'язаних із напрямком «Бібліотечне видавництво» (Library Publishing).

За визначенням Коаліції бібліотек-видавців (LPC), Library Publishing розуміється як набір заходів, що проводяться в бібліотеках університетів і коледжів для підтримки створення, розповсюдження та курирування наукових, творчих та / або навчально-методичних робіт [8]

Появу цього поняття спочатку (з 2001 р., США) пов'язували із наданням бібліотеками видавничих послуг в межах університетських кампусів (Library publishing also known as campus-based publishing). Тобто воно розумілося як «мале» видавництво, видавництво внутрішніх ресурсів для університетського містечка.

Більш детально еволюцію бібліотечних видавництв в університетах світу автором було розглянуто під час авторського вебінару «Сервіси "Library Publishing" в університетських бібліотеках світу та України» на YouTube (<https://www.youtube.com/watch?v=qEZvNiiUD1c>, 22.02.2017 р.) [7].

Підкреслимо тільки, що затребуваність послуг бібліотечного видавництва науковими спільнотами університетів США та Канади була надзвичайно високою та призвела до стрімкого їх поширення. Для підтримки бібліотечного видавництва в 2013 р. було створено Коаліцію бібліотек-видавців (LPC), що об'єднала більше 60-ти академічних бібліотек Північної Америки. У 2017 р. до LPC входили вже більше 130 бібліотек зі всього світу (у т.ч. State and University Library Göttingen (Німеччина), University of Craiova (Румунія), Monash University (Австралія), Stockholm University (Швеція), Universidade Federal Do Tocantins (Бразилія), University of the West of England (Велика Британія) та інші.

Наукові бібліотеки, за даними Library Publishing Directory (2017) підтримують діяльність більше 400 назв журналів та створили майже 800 монографій. Серед послуг бібліотечного видавництва, згідно даних довідника, – питання інтелектуальної власності (93%), тренінги (91%), створення мета-даних (88%), поцифрування (82%), хостинг (77%), аналітика (73%), каталогізація (68%), реєстрація опублікованих видань (ISSN, ISBN, DOI) (58%) тощо [6].

Крім того, LPC розпочала співпрацю з Директорією журналів відкритого доступу (DOAJ). Протягом 2017-2018 н.р. цільова група з представників LPC буде оцінювати потреби спільноти LPC, пов'язані з DOAJ, надавати рекомендації. Консультативна служба DOAJ, в свою чергу, буде проводити навчання та постійну підтримку членів LPC [10].

Діяльність Library Publishing в Україні розглянемо на прикладі науково-технічної бібліотеки Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна (НТБ ДНУЗТ).

Служба підтримки наукових публікацій НТБ ДНУЗТ (або Library Publishing) – це комплекс бібліотечних інноваційних послуг та креативних рішень для підтримки створення, організації доступу, поширення, курування, ефективного представлення наукових здобутків вчених ДНУЗТ у світовому інформаційному просторі.

Якщо коротко представити здобутки цієї Служби, то це буде виглядати наступним чином:

- 3 2009 р. – організація репозитарію eadNURT – <http://eadnurt.diit.edu.ua/>;

▪ 3 2011 р. – НТБ стає новим учасником у виданні світової університетської наукової періодици (платформа OJS), створивши сайт журналу «Антропологічні виміри філософських досліджень» (Anthropological Measurements of Philosophical Research) та опанувавши робочі процеси;

▪ 3 2012 р. – вихід першого номера журналу «Антропологічні виміри філософських досліджень» (Anthropological Measurements of Philosophical Research) – <http://ampr.diit.edu.ua/>;

▪ 3 2013 р. – вихід першого номера журналу «Наука та прогрес транспорту» (Science and Transport Progress) – <http://stp.diit.edu.ua/>;

▪ 3 2014 р. – опанування функціоналу та налаштування сайту на платформі відкритих конференцій OCS для організації міжнародних наукових конференцій (в т.ч. з розміщенням та збереженням повних архівів наукових матеріалів: доповідей, тез, презентацій);

▪ 3 2015 р. – міжнародна наукова конференція «Антропологічні виміри філософських досліджень» – <http://conf-ampr.diit.edu.ua/>;

▪ 3 2016 р. – міжнародна науково-практична конференція «Бібліотека університету на новому етапі розвитку соціальних комунікацій» – <http://conflib.diit.edu.ua/> (перша в Україні та теренах СНГ мультиформатна конференція з бібліотечно-інформаційної справи на платформі OCS).

Таким чином Служба підтримки наукових публікацій (або Library Publishing) надає наступні сервіси:

1) супровід інституційного репозитарію eADNURT;

2) співвидання університетських наукових журналів «Антропологічні виміри філософських досліджень» і «Наука та прогрес транспорту» із забезпеченням: супроводження сайтів двох журналів; бібліографічної культури статей, їх перевірки на плагіат; послуг бібліографів, перекладачів, фахівців із авторського права та ін.;

3) оцифрування та збереження цифрових архівів на сайтах журналів;

4) реєстрація університетських видань в Ulrichsweb™ Global Serials Directory та одержання на них ISSN (print) й ISSN (on-line) із урахуванням відсутності в Україні регіонального центру ISSN;

5) поширення результатів наукових досліджень учених ДНУЗТ у національному та світовому науковому інфопросторі;

6) консультування редакцій наукової періодици університету щодо можливостей Open Journal Systems (OJS) із урахуванням постійного її оновлення;

7) надання допомоги редакціям ДНУЗТ в початковому налаштуванні журналів на OJS (всі сайти трьома мовами: українською, російською, англійською);

8) координація діяльності системи сайтів наукових періодичних видань ДНУЗТ (на OJS);

9) отримання та розподіл Digital Object Identifier (DOI) між редакціями університетської періодици;

10) реклама журналів із метою пропаганди науки ДНУЗТ (створення сторінок у Вікіпедії, профілів у Google Scholar, флайєрів та ін.) тощо;

11) супровід 2-х сайтів міжнародних наукових конференцій: «Бібліотека університету на новому етапі розвитку соціальних комунікацій» та «Антропологічні виміри філософських досліджень» із представленням повних архівів наукових матеріалів (доповіді, тези, презентації) на Open Conference Systems (OCS).

Крім того, в НТБ ДНУЗТ з 2012 р. організовано **Службу інформаційної аналітики**, яка розглядається нами як інструментарій моніторингу світового наукового інформаційного потоку, аналізу рівня цитованості вчених університету та індексів впливовості його періодичних видань у міжнародному науковому інформаційному просторі, а також як прогностична і рекомендаційна діяльність щодо підвищення репрезентативності публікацій вчених вузу в міжнародних наукометричних БД, наближення рівня власних періодичних видань ВНЗ до світових стандартів та ін. [3]. Численні сервіси, що надаються Службою інформаційної аналітики, в багатьох випадках ґрунтуються на результатах згаданої вище діяльності Служби підтримки наукових публікацій.

З часом впровадження сучасних сервісів для підтримки наукових досліджень в НТБ ДНУЗТ стало вимагати осмислення комунікативного аспекту рівнів впливу нових послуг як на вчених, так і на бібліотекарів.

Дослідженню цих аспектів присвячені три опитування, проведені серед вчених, викладачів, видавців, редакторів та бібліотекарів під час всеукраїнських науково-практичних семінарів з циклу «Цифрові ініціативи наукової комунікації і інфометрическая діагностика документального потоку вузів України» (2014-2016 рр., Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна). Опитування проводилося з метою виявлення рівня впровадження цифрових ініціатив наукової комунікації у вищих навчальних закладах України; вдосконалення бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів бібліотеки в сучасних умовах [4].

З точки зору автора даної статті (як наукового керівника даних семінарів) і проаналізованих А. Миргородською та О. Петренко результатів опитувань, висновок можна сформулювати наступним чином: 1) впровадження нових бібліотечних послуг із підтримки наукових публікацій (їх створення, публікація в е-журналах відкритого доступу, розміщення в цифрових архівах, вимір впливу та ін.) є надзвичайно актуальними для університетської спільноти; 2) рівень поінформованості вчених про політики відкритого доступу та повного спектру питань щодо створення, публікації статей та їх післяпублікаційної підтримки не є достатнім; 3) рівні компетентностей бібліотекарів ВНЗ України в основних питаннях розвитку наукових комунікацій і відкритого доступу дуже різняться та вимагають значного оновлення (в т.ч. видавничих послуг, підтримки цифрових архівів, консультацій із авторського права та відкритого доступу до публікацій, оцінки наукових ресурсів).

В той же час українськими науковцями залишаються недослідженими питання щодо виникнення у бібліотекарів ВНЗ, які працюють в нових умовах, особливого типу стресу – техностресу. Вчені визначають технострес на роботі як негативний психологічний стан, пов'язаний з поточним використанням або загрозою застосування інформаційно-комп'ютерних технологій (ІКТ) в майбутньому [11].

Університетські бібліотекарі сьогодні працюють в умовах інформаційного перевантаження, пов'язаного: 1) з необхідністю частої і швидкої перебудови видів, методик і технологій роботи в зв'язку з постійним удосконаленням ІКТ; 2) з поточним інформаційним «потопом» різномірних типів наукових об'єктів (публікацій, первинних даних досліджень або аудіовізуального контенту); 3) потребою пошуку компромісу між задоволенням поточних потреб і розвитком можливостей на майбутнє.

Так, дослідження в бібліотеці Університету Лендмарк (Landmark University Library, 2015) вказують, що причинами техностресу співробітники бібліотеки називають: тривалий час роботи за комп'ютером (82,4%); низьку швидкість доступу до мережі Інтернет та погану технічну підтримку (64,7%); страх нових технологій (58,8%); зміни в бібліотечному програмному забезпеченні (52,9%); недостатні навички володіння комп'ютером (52,9%) і ін. [9].

Бібліотекарі вишів України теж зазнають аналогічних стресів, але вони посилюються за рахунок побоювань втрати роботи у зв'язку зі скороченням штатів (що сьогодні є звичайною практикою під час кризової економіки та військових дій на Сході країни). Саме тому вивчення емоційного, психологічного, морального та фізичного стану бібліотекарів ВНЗ в умовах інформаційного перевантаження з метою мінімізації професійних ризиків потрібно робити негайно та в межах всієї України.

Підводячи підсумки, можна стверджувати, що науково-технічна бібліотека ДНУЗТ та інші інноваційні наукові бібліотеки ВНЗ стали повноправними партнерами у виробництві, збереженні та поширенні знань. Але це не останні досягнення, бо розвиток неможливо зупинити. І знов провідні наукові бібліотеки України кинуть наступний виклик статус-кво, і знов успішно знайдуть потрібні рішення. Представляється, що це будуть послуги з управління первинними даними досліджень та курування даними.

Список використаних джерел

1. Колесникова, Т. О. Еволюція комунікаційних моделей діяльності бібліотек ВНЗ в умовах інформатизації / Т. О. Колесникова // Бібліотечний вісник. — 2013. — № 2. — С. 17—24.
2. Колесникова, Т. А. Новая философия и инновационные направления деятельности библиотеки ВУЗа [Електронний ресурс] <http://eadnurt.diit.edu.ua:82/jspui/handle/123456789/2119>.
3. Колесникова Т. О. Сервісні служби сучасної університетської бібліотеки: обслуговування науковців [Електронний ресурс] / Т. О.

Колесникова // Безпекове інноваційне суспільство: взаємодія у сфері правової освіти та правового виховання : матеріали міжнар. інтернет-конф., 25 трав. 2016 р. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, НДІ прав. забезп. інновац. розвитку Нац. акад. прав. наук України, Наук. б-ка. – Електрон. текст. дані. – Харків, 2016 – <http://eadnurt.diit.edu.ua/jspui/handle/123456789/9035>.

4. Миргородська, А. І. Сучасні бібліотечні послуги для науковців: за результатами соціологічних досліджень [Електронний ресурс] / А. І. Миргородська, О. А. Петренко // Бібліотека університету на новому етапі розвитку соціальних комунікацій : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф., 1—2 груд. 2016 р. / Дніпропетр. нац. ун-т залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна. — Дніпро, 2016. — DOI: <https://dx.doi.org/10.6084/m9.figshare.4252400>.

5. Назаровець, М. Служба інформаційного моніторингу як структурний підрозділ сучасної академічної бібліотеки // Вісн. Кн. палати. – 2016. – № 8. – С. 24–26.

6. Назар'єва, С. В. Бібліотека як видавець наукових видань // Бібліотечний форум: історія, теорія і практика. – 2017. – № 1 (7). – С.6–10.

7. Сервіси "Library Publishing" в університетських бібліотеках світу та України [Електронний ресурс] : Авторський вебінар Т. Колесникової. 22.02.2017. — Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=qEZvNiUD1c>.

8. Library Publishing Coalition [Електронний ресурс] : веб-сайт. — Mode of access: <https://librarypublishing.org/>. — Title from the screen.

9. Owolabi, S., Aregbesola, A. & Oyesola O. Technostress, Library Staff and Productivity: Ray on Landmark University Library / S. Owolabi, A. Aregbesola, O. Oyesola // Journal of Applied Information Science and Technology. – 2015. – №8 (1). – P.9–15.

10. Promoting innovative, sustainable publishing services in academic & research libraries [Електронний ресурс] // Library Publishing Coalition : website. – Режим доступу: <https://librarypublishing.org/>. – 8.05.2017 .

11. Salanova, M. El tecnoestre's: Concepto, medida y prevencio'n [Technostress: Concept, measurement and prevention] / M. Salanova, S. Llorens, E. Cifre, & C. Nogareda // Nota Te'cnica de Prevencio'n, 730. – Madrid, Spain: INSHT, 2007. — Режим доступу: http://www.insht.es/InshtWeb/Contenidos/Documentacion/FichasTecnicas/NTP/Ficheros/701a750/ntp_730.pdf.

12. Suber, P. The Philosophy of Open Access [Електронний ресурс]. – 2012. — Режим доступа: https://figshare.com/blog/The_Philosophy_of_Open_Access/53